

„PARMALAT“ kao primjer poslovne afere u kontekstu etičkog vrednovanja i promišljanja

Živković, Josip

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **The University of Applied Sciences Baltazar Zuprešić / Veleučilište s pravom javnosti Baltazar Zuprešić**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:129:114719>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-19**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository of the University of Applied Sciences Baltazar Zuprešić - The aim of Digital Repository is to collect and publish diploma works, dissertations, scientific and professional publications](#)



VELEUČILIŠTE
s pravom javnosti
BALTAZAR ZAPREŠIĆ
Zaprešić

Preddiplomski stručni studij
Poslovanje i upravljanje

JOSIP ŽIVKOVIĆ

„PARMALAT“ KAO PRIMJER POSLOVNE AFERE U
KONTEKSTU ETIČKOG VREDNOVANJA I PROMIŠLJANJA

STRUČNI ZAVRŠNI RAD

Zaprešić, 2021. godine

VELEUČILIŠTE
s pravom javnosti
BALTAZAR ZAPREŠIĆ
Zaprešić

Preddiplomski stručni studij
Poslovanje i upravljanje

STRUČNI ZAVRŠNI RAD

„PARMALAT“ KAO PRIMJER POSLOVNE AFERE U
KONTEKSTU ETIČKOG VREDNOVANJA I PROMIŠLJANJA

Mentorica:
Dr. sc. Dafne Vidanec

Naziv kolegija:
POSLOVNA ETIKA

Student:
Josip Živković

JMBAG:
0234055921

SADRŽAJ

SAŽETAK.....	1
ABSTRACT	2
1.UVOD	3
2. POSLOVNA ETIKA: DEFINICIJA SHVAĆANJE I TUMAČENJE POJMA	4
2.1. Povijest „Parmalata“	5
3. ETIČKO VREDNOVANJE POSLOVANJA PARMALATA	7
3.1. Financijska prijevarena parmalata (2002- 2005)	8
3.2. Kronološki aspekt stečaja „Parmalata“	10
3.2.1. Prosinac 2003.	10
3.2.2. Siječanj 2004.....	11
3.2.3. Veljače 2004.	11
3.2.4. Ožujka 2004.	12
3.2.5. Svibanj 2004.	12
3.2.6. Listopada 2004.	12
3.2.7. Prosinac 2004.	13
3.2.8. Siječanj 2005.....	13
3.2.9. Srpanj 2005.....	13
3.2.10. Kolovoz 2005.	14
3.2.11. Studeni 2005.....	14
3.2.12. Prosinac 2005.	14
4. DEFINICIJA ETIČKE ODGOVORNOSTI U FINACIJSKOM POSLOVANJU.....	15
4.1. „Enron“: analiza slučaja I.....	15
4.2. „Parmalat SPA“ : analiza slučaja II.....	19
4.3. „Agrokor“ : hrvatski „Enron“ ili „Parmalat“ - analiza slučaja III.....	21
5. MORALNO DJELOVANJE I VAŽNOST MORALNOG DJELOVANJA U POSLOVNOM SVIJETU UTEMELJENOM NA PRINCIPIU ODGOVORNOSTI	26
5.1. Tipologija odgovornosti obzirom na kontekst odgovornog djelovanja.....	27
5.2. Odgovornost i poslovanje obzirom na Jonasovu kritiku tehničke civilizacije.....	28
5.3. Odgovornost u poslovanju i upravljanju	29
6. ZAKLJUČAK.....	30
7. IZJAVA	32
8. LITERATURA	33

9. Popis slika	34
10. Životopis	35

SAŽETAK

Rad tematizira jednu od najintragantnijih i najskupljih poslovnih europskih afera u gospodarstvu Europske unije. Zato što je problematika vezana za koncept društvene odgovornosti. Spomenuti problem objasniti ću kroz dva temeljna poglavlja. U prvom poglavlju osvrnut ću se na povijest i poslovanje same kompanije, a u drugom poglavlju taj ću problem vrednovati kroz etičku perspektivu pojma odgovornosti menadžmenta. Najpoznatiji računovodstveni sukob, slučaj „Enron“ je istoznačnica za zlouporabu i krivotvorenje financijskih priopćenja. Hipoteka od 63,4 milijarde američkih dolara bila je veliki korporativni financijski krah u prošlosti SAD-a. Bankrot Enrona je bio najznačajniji u američkoj povijesti koji se odrazio na sudbine stotine radnika, više mirovinskih projekata i pogodio temelje Wall Street-a. Enron je bila golema američka energetska grupacija koja je prevladavala tim subjektom kako na teritoriju Sjedinjenih Američkih Država tako i u svijetu. Tokom šest ponovljenih godina američki magazine Fortune im je uručio nagradu „Najinovativnije američke kompanije“. Činjenica je bila ta, da je iznutra sve bilo trulo do srži. Incident oko Agrokor je najsrodniji incidentu u vezi s talijanskom kompanijom Parmalat uslijed gotovo identične djelatnosti i učinka na nacionalnu ekonomiju. Međutim, kompanija Parmalat je za Italiju bila od strateškog interesa kao što je i Agrokor za Hrvatsku. Ključni realni slučaj za Agrokor je bio silovita potražnja u profesiji maloprodaje. U pokušaju da poveća vlastitu poduzetničku moć i preuzme buduća tržišta, Agrokor je uložio golemi novac u preuzimanje drugih kompanija.

Ključne riječi: etika, odgovornost, Enron, Parmalat, Agrokor

ABSTRACT

This paper discusses one of the biggest and the most intriguing financial frauds in business in the European Union. More so because the problem of this scandal is related to the concept of a firm's social responsibility. I will explain the aforementioned problem within 2 main chapters. In the first of the 2 chapters, I shall refer to the history of the company and the ways in which it operated from the business side. Within the second chapter, I will evaluate the fraud case through the ethical perspective of the term management responsibility. The most notorious accounting scandal at its time, the case of „Enron“ is a synonym for the abuse and forgery of financial statements. The mortgage of sixty-three point four dollars billion was a major corporate financial collapse in United States history. Therefore the bankruptcy of Enron was the most significant bankruptcy in US history by that point because it affected the lives of hundreds of workers, several retirement plans and had shaken the foundations of Wall Street itself. Enron was a massive American energy company and had the largest power in the energy sector in US, as well as strong position in the world market. Throughout six consecutive years, the american „Fortune“ magazine had rated Enron the most innovative large company. Though, as a matter of fact, the company was rotten at its core. The scandal surrounding Agrokor is the most similar example to the Italian „Parmalat“ company scandal due to an almost identical business sector as well as the company's impact on the national economy. Just like Agrokor in Croatia, Italy considered Parmalat a company of strategic interest. The key cause for the Agrokor case was a soaring rise in demand in the retail industry. In an attempt to increase its own company scope and take over future markets, Agrokor invested large sums of money into taking over other companies.

Key words: ethics, responsibility, Enron, Parmalat, Agrokor

1.UVOD

Ovaj rad je podijeljen u dva dijela, uz sažetak, uvod, zaključak, literaturu. Dva tematska dijela su etika i poslovni dio. U prvom poglavlju osvrnut ću se na povijest i poslovanje same kompanije, a u drugom poglavlju taj ću problem vrednovati kroz etičku perspektivu pojma odgovornosti menadžmenta. Ovim radom želim zastupiti način i zaustavu prijevara u ekonomskom sektoru, biti će istaknuta etička dimenzija. Moj rad govori i o najvećoj financijskoj prijevari u Europi koju je počinila talijanska tvrtka Parmalat (vidi Sliku 1., logotip kompanije), uglavnom se bavi proizvodnjom mliječnih proizvoda koja je u vlasništvu Calista Tanzija. Sjedište se nalazi u Parmi, Tanzi je proširio obiteljsko poduzeće usvajajući pametne ideje i agresivan pristup. Međutim, nakon što je stigao do neba, Parmalat se srušio nakon nesreće u Černobilu. Gotovo u bankrotu, Tanzi i njegov tim menadžera pribjegli su najzloglasnijim financijskim trikovima kako bi održali Parmalat na životu. Kao što sam napomenuo i na samom početku u drugom djelu ću govoriti o etičkom pojmu odgovornosti menadžmenta. Općenito govoreći etika je filozofska disciplina koja propituje čovjekovo djelovanje s obzirom na dobro i zlo. Poslovanje se može odrediti kao specifično djelovanje pojedinca i kompanija čija je primarna svrha usmjerena prema ostvarenju profita. Firme svojim načinom poslovanja uopće ne promiču društvenu odgovornost poslovanja. Zato što su usmjerene na profit i priklanjaju se makijavelističkom obliku djelovanja: cilj opravdane sredstvom političke zajednice. Dugoročnost, to je pogubno za metodu i pristup i intradisciplirano utemeljenje: odgovornost. Cijeli završni rad biti će popraćen i obogaćen ilustracijama sa interneta.



Slika 1. Logotip kompanije „Parmalata“

Izvor: <https://hr.vision1cyclings.com/eda-i-napitki/30208-parmalat-moloko-nizkolaktoznoe.html>

2. POSLOVNA ETIKA: DEFINICIJA SHVAĆANJE I TUMAČENJE POJMA

Generalno etika je filozofska disciplina koja preispituje čovjekovo ponašanje s naglaskom na dobro i zlo. U užem aspektu, etika je filozofija morala kojoj su u središtu tematike: moral, moralni problemi i moralni sudovi. No, u širem pogledu riječi, etika je, može se reći, nauka o ljudskom moralu. Predmet opće etike su temeljne etičke kategorije: dužnost, obveze i trebanje. Pojam etike dolazi iz antičke Grčke, dakle, govorimo o riječi grčkog podrijetla. U grčkom jeziku pojam *ethos* – od kojeg dolazi etika ima nekoliko značenja koja se razlikuju prema izvornom načinu pisanja te riječi:

éthos – običaj, navika, navada

ēthos – boravište, stan, zavičaj, ćud

Svijetu u kojem živimo ravna se prema načelima razmijene dobara i službi za određenu cijenu. Etički gledano, biti idealno uspješan u današnje vrijeme ponajprije znači poslovati sukladno etičkim načelima kao što su pouzdanost, briga za sigurnost potrošača, pravilno poslovanje, poštenje i povjerenje. Etika poslovanja vrsta je primijenjene etike koja istražuje primjenu opće prihvaćenih etičkih normi i načela u poslovanju pojedinaca i kompanija u zemlji i inozemstvu. Poslovanje se može odrediti kao specifično djelovanje pojedinaca i kompanija čija je primarna svrha usmjerene prema ostvarenju profita. Etiku je u širem smislu moguće odrediti kao filozofsku refleksiju morala.¹

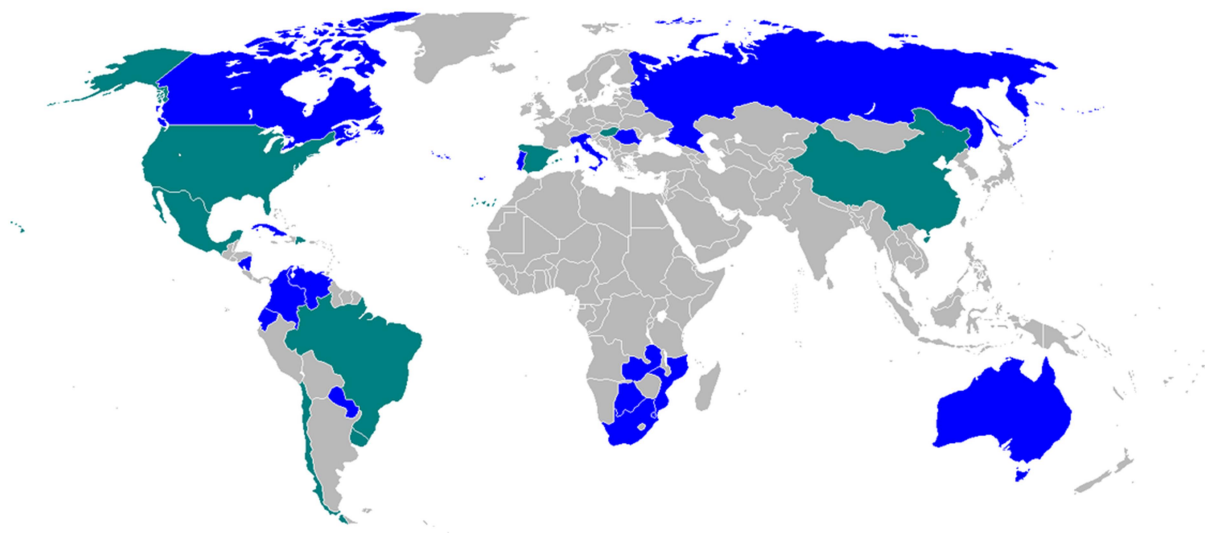
¹ Vidanec, Dafne. Uvod u etiku poslovanja : priručnik. Zaprešić : Visoka škola za poslovanje i upravljanje, s pravom javnosti "Baltazar Adam Krčelić", 2011.

2.1. Povijest „Parmalata“

Parmalat SPA (*Societa per azioni*) je prehrambena i mliječna kompanija koja je poslovnica francuske multinacionalne tvrtke Lactalis. Osnovao ju je 1961. godine Calisto Tanzi. Calisto Tanzi kao 22-godišnji student napušta fakultet, kako bi otvorio mali pogon za pasterizaciju u Parmi. Dvadeset godina kasnije, tvrtka je narasla u multinacionalnu kompaniju koja se 1980.-ih godina proširuje svoje gospodarske djelatnosti u linije mlijeka, mliječnih proizvoda, pekara, pića i ostalih proizvoda, a 1990. godine je svrstana na milansku burzu, a stalno se širila 1990.-ih. do 22. travnja 2002. potrošnja obveznice Parmalata dostigla je prosjek i kompanija je narasla na 3,7 milijardi eura, upošljavajući oko 30 000 ljudi u 30 zemalja. Kompanija se krenula razvijati i u vlastiti portfelj unutar raznog: širenje u trajanju od deset godina iz šest zemalja u vlasništvo ParmaToura (putničke grupe) iOdeon TV , Parma FC , Paulista Futebol Clube i SE Palmeiras.

Vicenzi je 2005. od Parmalata kupio neprofitabilnu tvornicu pekara Nusco. Pekara je otvorena 1984. godine iz političkih povoda jer je to ispao glavni grad poglavara Democrazije Cristiane Ciriaco De Mita.

Parmalat je do 2011. godine porastao na 1,5 milijardi eura. Lactalis je naglo kupio gotovo 30% kompanije na otvorenom tržištu i u srpnju 2011. mogao je u vlastitom asortimanu za ustupanje od 2,5 milijarde eura, dosegnuti nadzor od osamdeset posto (80%) obveznice od 2,6 eura po obveznici.



Slika 2. Zemlje u kojima djeluje „Parmalat“ u svijetu

Izvor: https://en.wikipedia.org/wiki/Parmalat#/media/File:Parmalat_map.png

Zemlje izravne prisutnosti (plava):

Italija, Rusija, Portugal, Rumunjska, Australija, Bolivija, Bocvana, Kanada, Kolumbija, Kuba, Ekvador, Hong Kong, Meksiko, Mozambik, Novi Zeland, Paragvaj, Peru, Južna Afrika, Svazilend, Venezuela, Zambija.

Zemlje prisutnosti putem licence (zelena):

Argentina, Brazil, Čile, Kina, Kostarika, Dominikanska Republika, El Salvador, Gvatemala, Haiti, Honduras, Mađarska, Meksiko, Nikaragva, Sjedinjene Američke Države, Urugvaj.

U 2015. profiti su dostigli 6,42 milijarde eura, a EBITDA² 444,5 milijuna eura. Lactalis je organizirao odstranjivanje Parmalata 2016. godine opcijom otkupljivanja od 2,8 eura po obveznici kako bi dobilo predviđenih 12%, ubrzo povišen na 3, premda na koncu nije mogao uslijed suprotstavljanja hedge fonda Amber i ostalih. U prosincu 2018. godine mislio se da je Lactalis praktički dosegnuo 95% obveznica po kamati otvorenog tržišta od oko 2,85 € / obeznica i da će ubrzo uvesti sljedeću ponudu za ustupanje i micanje s popisa. Lactalis je kupio 7% obveznica od Amber i drugih ulagača koji su se suprotstavili preuzimanjem 2016. godine, i obznanio odstranjivanje s liste za ožujak 2019. Lactalis je vratio sve strateške inicijative u Francusku i polagano likvidirao operacije u Italiji. Godine 2019. usto je bila pretpostavka u budućnost povijesne tvornice u Rimu.

² EBITDA – dobit prije kamata, poreza i amortizacije koja je jedan od pokazatelja poslovne uspješnosti tvrtke. Uzima u obzir fiktivnu prirodu amortizacije kao računovodstvene kategorije.

3. ETIČKO VREDNOVANJE POSLOVANJA PARMALATA

Poput sličnih američkih skandala, cjelokupne računovodstvene brojke kolapsa tvrtke Parmalat i dalje rastu. U studenom 2003. godine, iz jednog računa kojeg je Parmalat navodno imao s bankom Bank Of America nedostajalo je 4,8 milijardi USD. Za taj isti račun Bank Of America je tvrdila da ne postoji te da su dokumenti povezani s njime krivotvorine. Taj račun je predstavljao 38% imovine Parmalata. Međutim, do Badnje večeri 2003. godine, ta brojka je narasla na 9 do 12 milijardi dolara uz optužbe da su skoro 1 milijarda nedostajućih sredstava uzeli visoko rangirani operativci kompanije kroz mrežu kompliciranih transfera i transakcija povezanih sa u financijskom svijetu popularnim Kajmanskim Otočjem.

Dakle, kao i sa srodnim američkim skandalima, slučaj Parmalat postaje sve intrigantniji kako detalji izlaze na vidjelo. Također, uhićenja rastu dnevno i sada uključuju dvoje zaposlenika Granta Thorntona, revizora Parmalata za razdoblje od 1990. do 1994. godine. Bitni za raspravu o ovom slučaju su elementi uobičajeni u tim američkim kompanijama koje su se urušile na slične načine, koji su također bili prisutni u Parmalatu. Postoje jasni, kvalitativni znakovi koji pretkazuju etički kolaps, nakon kojeg naravno slijedi i financijski. Priča oko Parmalata nas uči da su etička načela i djelovanje međunarodno jednaki i prijeko potrebni. Mnogi europski direktori su žestoko kritizirali američke skandale, objašnjavajući kako se takvi veliki skandali nikako ne bi mogli dogoditi u Europi. Tokom 2003. godine dogodile su se dvije financijske prevare, jedna u vrijednosti od 1.2 milijarde dolara u kompaniji Royal Ahold te nagodba za prevaru u tvrtki Vivendi. Ispod europske samouvjerene vanjštine ključala je situacija s Parmalatom, danas možda i najvećom financijskom prevarom u Europi. Što je krenulo po zlu u Parmalatu?

Kao što je spomenuto, slučaj Parmalata nastavio se raskrinkavati, iako trenutno postoji dovoljno informacija koje objašnjavaju načine i motive za nestanak 9 do 12 milijardi dolara zapravo izmišljene imovine.

Kao i „WorldCom“, „Enron“, „Adelphia“, „Tyco“ i „HealthSouth“, Parmalat je počeo kao mala tvrtka i izrastao u međunarodnog giganta. Također, kao i spomenute američke kompanije, Parmalat je izgledao sposobniji i uspješniji od svojih konkurenata te je stoga uživao hvalospjeve financijskih analitičara i medija. Počevši kao mala mljekara u Italiji, tvrtka je narasla u najveću prehrambenu tvrtku u Italiji sa 36 000 zaposlenika. Tvrtka je

narasla u bitni dio talijanske kulture sa svojim donacijama Vatikanu kao i vlasništvom nogometnog kluba Parma Calcio A.C. kojem je time podigla ugled.

Razlozi za njezine financijske poteškoće su i dalje nejasne. Jedna teorija kaže da je obitelj Tanzi koristila tvrtku kao potporu za svoje investicije. Jedna druga teorija kaže da je slojevita struktura tvrtke favorizirala obiteljsko vlasništvo i obiteljski menadžment i time doprinijela gubitcima. Još jedna teorija je da je tvrtka počela bilježiti velike gubitke u Latinskoj Americi koje je trebalo sakriti kako bi se držala visoka cijena dionica.

Koje god bile motivacije, rezultat je takav da je, poput Enrona, Parmalat izgradio glomaznu i kompliciranu strukturu prikrivenih entiteta i, koristeći obvezu kolateraliziranog duga, stvorio financijska izvješća koja nisu odražavala naslagane količine dugova i obveza pa čak ni imovine koja je bila daleko ispod vrijednosti prikazane u krivotvorenim bankovnim dokumentima. Parmalatu je trebao novac da otplati dugove te je stoga počeo izmišljati imovinu da bi nastavio posuđivati novac za plaćanje obveza koje su pristizale. Također, prebacio je novac iz tvrtke u kompliciranu strukturu prikrivenih entiteta da bi time stvorio dodatne načine za prikupljanje potrebnog novca. Ta imovina je bila upisana dva i čak tri puta, te se za njih posuđivalo isto toliko puta. Naposljetku, više nije bilo imovine za transferirati i, prema preliminarnim izvješćima suca za prekršaje koji je istraživao tvrtku, službenici tvrtke su krivotvorili potpis zaposlenika Bank Of America da bi potvrdili račun od 4.9 milijardi dolara.

3.1. Financijska prijevara parmalata (2002- 2005)

Parmalat se 1997. godine širio na gospodarska tržišta financirajući dugom nekoliko međunarodnih akvizicija, posebno na zapadnoj hemisferi. No do 2001. godine mnogi su novi odjeli stvarali gubitke, a financiranje poduzeća uglavnom se preusmjerilo na upotrebu izvedenica, očito barem dijelom s namjerom da sakrije opseg svojih gubitaka i duga. U veljači 2003. glavni financijski direktor Fausto Tonna neočekivano je najavio novo izdanje obveznica u iznosu od 300 milijuna eura. To je iznenadilo tržište i izvršnog direktora Calista Tanzija. Tanzi je natjerao Tonnu da podnese ostavku i zamijenio ga Albertom Ferrarisom. Prema intervjuu koji je kasnije dao *Timeu* Ferraris se iznenadio kad je otkrio da, iako sada financijski direktor, još uvijek nije imao pristup nekim korporativnim knjigama, kojima je upravljao glavni računovodstveni direktor Luciano Del Soldato. Započeo

je s nekoliko istraga i počeo sumnjati da je ukupan dug tvrtke više nego dvostruko veći od bilance.

Plan za prikupljanje sredstava u iznosu od 300 milijuna eura otkazan je u rujnu 2003. godine, a dionice tvrtke znatno su se amortizirale kao rezultat objavljenih zabrinutosti zbog transakcija s uzajamnim fondom Epicurum, Kajmanskom tvrtkom koja je do studenog bila povezana s Parmalatom. Ferraris je dao ostavku manje od tjedan dana nakon pada javnosti, a zamijenio ga je Del Soldato. Del Soldato dao je ostavku sljedećeg mjeseca, jer nije mogao dobiti novac iz fonda Epicurum, potreban za plaćanje dugova i uplatu obveznica u ukupnom iznosu od najmanje 150 milijuna eura. Bonlat je bila podružnica Parmalata osnovanog na Kajmanskim otocima. Bonlatova banka, Bank of America, zatim je objavio dokument koji pokazuje 3,95 milijardi eura na bankovnom računu Parmalata kao krivotvorenje. Tanzi je dao ostavku na mjesto predsjednika i izvršnog direktora. Stotine tisuća investitora izgubilo je novac i nikada ga ne bi vratilo.

Premijer Silvio Berlusconi dekretom je izmijenio zakone o stečaju kako bi omogućio tvrtki da traži ubrzanu zaštitu od vjerovnika davanjem izvanrednih ovlasti administratoru za imenovanje u vladi (*Commissario*). Enrico Bondi imenovan je *povjerenikom*.

Calisto Tanzi zadržan je nekoliko sati nakon što je tvrtka krajem prosinca proglašena službeno nesolventnom i priznao je da je na računima Parmalata postojala rupa od 8 milijardi eura, ali odbio je bilo kakvo zataškavanje. Uslijedilo je uhićenje još petorice rukovoditelja.

Revizori uprave na kraju su utvrdili da dugovi iznose 14,3 milijarde eura, što je gotovo osam puta više od prvotno iskazane svote. Nekoliko podružnica tvrtke nakon toga je bankrotiralo, uključujući brazilsko, argentinsko i američko poslovanje i nogometni klub u Parmi.

Tanzi je na kraju optužen za financijsku prijevare i pranje novca. Među sumnjivim računovodstvenim praksama koje je Parmalat koristio bila je prodaja bilješki vezanih uz kredit, zapravo kladenje na vlastitu kreditnu sposobnost kako bi dočarala imovinu iz ničega. Nakon uhićenja, Tanzi je navodno tijekom ispitivanja u milanskom zatvoru San Vittore priznao da je sredstva iz Parmalata preusmjerio u Parmatour i drugdje. Obiteljska nogometna i turistička poduzeća također su bila financijska katastrofa, dok je Tanzi pokušavao konkurirati Berlusconiju kupnjom Odeon TV-a, da bi ga prodao s gubitkom od oko 45 milijuna eura. Tanzi je osuđen na 10 godina zatvora zbog prijevare povezane s krahom mljekarske skupine. Ostalih sedam optuženika, uključujući rukovoditelje i bankare, oslobođeno je. Još se osam optuženika nagodilo izvan suda u rujnu 2008. Novo

vodstvo Parmalata počelo je istraživati i tužiti Bank of America , Deloitte i Grant Thornton International - banku i revizorske kuće koje su navodno pomogle u nastavljanju prijevare ranijeg menadžmenta u Parmalatu.

2007. godine Deloitte se nagodio s plaćanjem 149 milijuna dolara Parmalatu. Bank of America , Parmalatova banka u mnogim organizacijama s posebnom namjenom , nagodila se za plaćanje 100 milijuna dolara Parmalatu 2009. Grant Thornton International , revizorska tvrtka Parmalata, namirila se nakon ponovljenih tužbi za 4,4 milijuna dolara s Parmalom. Nova uprava Parmalata povratila je otprilike 700 milijuna dolara od banaka i revizorskih kuća koje je tužila zbog nemara i pomaganja u prijevari bivšeg vodstva Parmalata.

3.2. Kronološki aspekt stečaja „Parmalata“

2003. godine multinacionalna talijanska korporacija za mliječne proizvode i hranu Parmalat bankrotirana je s otvorom na računima od 14 milijardi eura, što je i dalje najgolemiji europski bankrot. Stečaj Parmalata snažno je snašao nogometnu momčad AC Parma , u kojoj je Parmalat bio najgolemiji dioničar.

3.2.1. Prosinac 2003.

19. prosinca - Bank of America iskazuje da Parmalat ne drži likvidn imetak za gotovo 5 milijardi dolara za firmu, kako je Parmalat priopćio u rujnu 2003. Bank of America suzbija dokument koji je priopćila Parmalatova jedinica Bonlat Financing Corp konstatirajući da preko 4 milijarde eura čuva pridruženo društvo na Kajmanskim otocima. Banka smjesta izvještava Grant Thornton da takav račun ne postoji. U Milanu burze obustavlja trgovanje obveznicama Parmalat.

23. prosinca - Odvjetnici Bank of America tvrde da je dokument kojim Banka Amerike drži imetak Parmalata falsificiran.

24. prosinca - Parmalat priopćio stečaj. S&P je izloženost Banke Amerike ocijenio "značajnom, ali upravljivom". Istražitelji su Parmalatove dugovanja položili na čak 12,8 milijardi dolara.

3.2.2. Siječanj 2004.

12. siječnja - Luca Sala, nekadašnji načelnik talijanskog odjela za korporativne financije, opovrgava nepravde i tvrdi da nije pomogao rukovoditeljima Parmalata u izvođenju cijene vrijednosnih papira Parmalata, premda je znao stanje njegovih financija. Tužitelji vjeruju da su rukovoditelji stvorili niz firmi koje su granate i primjenjivali krivotvorene dokaze kako bi pritajili propasti i preorijentirali novac. Sala je bila povezana s 500 milijuna dolara dragocjenom dionicom Parmalata koju su ispostavile Bank of America i druge banke.

26. siječnja - Dick Bove, analitičar dionica Hoefera i Arneta, dionice Bank of America ocjenjuje žestokom kupovinom, ali opominje da "nastaju vrlo alarmantni znakovi da je unutarnja stega Bank of America oborena". Nada se da je prosuđena podvrgnutost banke skandalu od 274 milijuna dolara, od čega je 244 milijuna dolara zaključano u zajmovima i akreditivima, mogla biti spriječena.

29. siječnja - Bank of America podnaša peticiju za zatvaranje irske financijske jedinice Parmalat, znane kao Eurofood IFSC Ltd., "radi zaštite svojih interesa kao vjerovnika Eurofooda". Momentalno je Eurofood dužan Bank of America-u više od 3,5 milijuna američkih dolara.

3.2.3. Veljače 2004.

24. veljače - Prvi puta Bank of America, zajedno s Citigroupom, Morganom Stanleyem, Deutsche Bank, UBS AG i par talijanskih banaka, nastaje službena meta talijanske istrage oko propasti Parmalata.

24. veljače - Tri američke poslovne Parmalata, Parmalat USA Corp., Farmland Dairies i Milk Products iz Alabame, podnijele su zahtjev za zaštitu od propasti s složenim imetkom od 414,4 milijuna USD i kombiniranim dugom od 316,5 milijuna USD.

27. veljače - Luca Sala priznaje i nudi da napusti glavninu od 27 milijuna dolara koje je otuđio u shemi povratnog udara u Parmalatu, ali i dalje tvrdi da banka nije bila svjesna njegovih netočnosti. SEC kreće u Italiju kako bi pomogao talijanskim dužnosnicima u razjašnjavanju američke uključenosti u kolaps Parmalata.

3.2.4. Ožujka 2004.

5. ožujka - Parmalat traži od američkih banaka 618 milijuna dolara za povrat imetka od jamca prema talijanskom zakonu o povratu povlastice poznate kao "revocatoria". Taj zakon dopušta nesolventnim poduzećima da oduzmu odgovarajući imetak usvojen procesom transakcija s njima, unatrag pet godina. U ovom se momentu vjeruje da je dug Parmalata veći od 17 milijardi dolara.

18. ožujka - Tužitelji traže od talijanskog suca da zapovjedi 29 rukovoditelja i tri poduzeća da im se sudi po četiri odijeljene tužbe. Trojica načelnika iz Bank of America, Luca Sala, Luis Moncada i Antonio Luzi, uključeni su u nalog. Uz Bank of America, talijanske podružnice Deloitte & Touche i Grant Thornton ujedno posjeduju nalog za sud. Tužitelji vjeruju da je Bank of America morala biti svjesna financijskih pitanja u Parmalatu čim je u provizornih sedam godina izdala 1,2 milijarde eura, odnosno gotovo 1,5 milijardi dolara, u dionicama Parmalata. Traženo je ubrzano suđenje, ali talijanski je sud odbio ubrzanje čina.

3.2.5. Svibanj 2004.

24. svibnja - Vjervnici predlažu kolektivnu tužbu protiv prethodnih revizora i banaka Parmalat na američkom okružnom sudu na Manhattanu u svoti od 10 milijardi dolara. Optužbe uključuju "prijevarne radnje i davanje obmanjujućih podataka". Tužbu su poticali Hermes, britanski mirovinski fond koji drži više od 2% dijela Parmalata i Deminor, europska grupa za prava dioničara koja zastupa vlasnike dionica Parmalata.

3.2.6. Listopada 2004.

7. listopada - Parmalat optužuje Bank of America za naknadu od 10 milijardi dolara, kao što je to bilo u srpnju 2004. protiv Citigroupa i u kolovozu 2004. protiv Deloitte & Touchea i Granta Thorntona.

19. listopada - Investitori Parmalata proglašavali su Bank of America kao optuženika u zajedničkoj tužbi dragocjenoj 8 milijardi dolara u New Yorku. Prethodna masovna tužba podnijeta u ime investitora Parmalat pridružena je ovoj svježoj optužbi.

29. listopada - Bank of America traži od talijanskog suda da se ukomponira kao sutužitelj u slučaju protiv 32 rukovoditelja, revizora i zajmodavca u sudnici u Milanu, usprkos istrazi koja je u procesu o upetljanosti Bank of America u kolaps Parmalata. Bank of America opovrgava bilo kakve povrede u vezi s tim pitanjem i analizira pokretanje svoje optužbe protiv Parmalata.

3.2.7. Prosinac 2004.

17. prosinca - Bank of America, koju Parmalat i njegovi investitori još uvijek tuže za kombiniranih 18 milijardi dolara, imenovan je jednim od vjerovnika Parmalata u iznosu od 163 milijuna dolara. To govori da Bank of America može asistirati, kao što to mogu svi vjerovnici, u nadomjesku duga za dionički kapital naprema Parmalatovu planu restrukturiranja. To Bank of America radi sudionikom poduzeća kad izađe iz propasti.

3.2.8. Siječanj 2005.

25. siječnja - Talijanski sud otuđio je Bank of America da traži nadoknadu štete koja je nastala radi propasti Parmalata. Banka još uvijek može podnijeti oštećenu građansku stranku ako se desi naredno procesuiranje.

3.2.9. Srpanj 2005.

14. srpnja - Suzbija se zajednička tužba u iznosu od 8 milijardi američkih dolara provedena ispred saveznog sudom na Manhattanu u ime investitora Parmalat. Konstatacija suca Lewisa Kaplana na 74 stranice tvrdi da Bank of America nije znala da je Parmalat u financijskim problemima i davse dakle ne može okoristiti od propasti poduzeća. Sudac nije suzbio zahtjeve ukomponirane u parnicu protiv Citigroupa, Banca Nazionale del Lavoro SpA ili Credit Suisse First Boston.

3.2.10. Kolovoz 2005.

2. kolovoza - Talijanske vlasti pritvorile su Lucu Salu zbog asistencije u propasti kada je bio načelnik talijanskog odjela za bankarstvo korporacija Bank of America i poslije što je 2003. postao savjetnik u Parmalatu.

9. kolovoza - Američki sudac presudio je da Parmalat može potegnuti tužbu protiv Bank of America u vrijednosti od 10 milijardi dolara radi optužbi za asistenciju i podupiranje prekida fiducijarne funkcije i pljačku poduzeća. Tužba je porođena usprkos protestu Bank of America da poduzeća koja su napravila određenu prijevaru ne može tužiti poduzeće za namještaljku. Sudac Lewis Kaplan odbio je prosvjed jer je presedan doveden u pitanje provedba zakona iz New Yorka.

18. kolovoza - Poslije 16 dana, Luca Sala otpušten je iz istražnog pritvora u Italiji nakon što je utemeljeno da se više ne može uplitati u dokaze. Momentalne optužbe protiv njega proistječu iz 63,5 milijuna dolara sakupljenih sredstava iz Parmalata na privatne račune. Sala opovrgava lopovluk novca, namjesto da tvrdi da je dio novca zavrijedio provizijama od ugovora o osiguranju i privatnom aranžmanu koje je vodio za Parmalat.

3.2.11. Studeni 2005.

28. studenog - Tri poduzeća sa centralom na Kajmanskim otocima tuže Bank of America radi njezine funkcije u propasti Parmalata. Odštete uključuju financijske netočnosti, ubrajajući namještaljku, neiskreno prikazivanje iz nehata i kršenje fiducijarne funkcije. Optužba tvrdi da je Bank of America generirala milijune dolara naknada i kamata kada je oblikovala financijske transakcije smišljene kako bi zatajila Parmalatovu nesolventnost. Potraživanjem se traži gotovo milijardu dolara od Bank of America , Deloitte Touche Tohmatsu i Grant Thornton.

3.2.12. Prosinac 2005.

20. prosinca - Bank of America je izvukla mogućnost da se sastavi sa ostalim tužiteljima u talijanskoj parnici protiv Parmalata. To je moguće zbog okolnosti da Bank of America posjeduje pravo na postupanje s oštećenom u bilo kojoj građanskoj parnici kako je spomenuto 25. januara 2005. godine.

4. DEFINICIJA ETIČKE ODGOVORNOSTI U FINANCIJSKOM POSLOVANJU

Društvena odgovornost prikazuje odnos menadžmenta prema okruženju koji se mjeri pisanim ili nepisanim moralnim pravilima, prema kojima se ocjenjuje postupanje menadžmenta, odnosno tvrtke koje nosi relativno je svježiji poslovni pojam ⇒ nastaje krajem 60- tih godina 20. stoljeća, a pod tim podrazumijeva obavezu menadžmenta da vrši odabir i poduzima akcije koje će pridonijeti dobrobiti i koristima društva i poduzeća. Menadžer je nadležan za poslovanje tvrtke i pred internim i pred eksternim okruženjem opća područja aktivnosti i društvene odgovornosti tvrtke:

1. raspletanje i sprječavanje okolnih i ekoloških pitanja
2. obogaćivanje obrazovanja, zdravlja i umjetnosti zajednice
3. doprinosi rješavanju općeljudskih i socijalnih pitanja i podizanja zajednice
4. podizanje vladine uprave dopuštanjem menadžerima i poznavateljima angažman na vladinim pozicijama

tradicionalni pojam društvene odgovornosti ⇒ maksimaliziranje profita i dugoročnih koristi dioničara pojam socijalnih grupa ⇒ obveze prema cjelovitim skupinama na koje se djeluje i koje djeluju na stjecanje ciljeva tvrtke. Pojam pozitivne društvene odgovornosti ⇒ menadžeri posjeduju obvezu napraviti svijet prikladnijim mjestom za život svih. Postavlja se pitanje vrednovanja društvene odgovornosti pojedinaca i tvrtke.

4.1. „Enron“: analiza slučaja I.

Najznamenitija računovodstvena afera, slučaj „Enron“ je istoznačnica za prijevare i lažiranje financijskih izvješća. Imetak od 63,4 milijarde USD bila je najgolemiji korporativni financijski krah u povijesti SAD-a. Propast Enrona je bio najgolemiji u američkoj povijesti koji je djelovao na živote tisuća zaposlenih, više mirovinskih fondova i potresao podloge Wall Street-a. Enron je bila golemo američko energetska društvo koje je prevladavalo tim sektorom kako na prostoru SAD-a tako i u svijetu. Kroz 6 uzastopnih godina američki magazin Fortune im je distribuirao titulu „Najinovativnije američke kompanije“. Istina je bila ta, da je iznutra sve bilo gnjilo do srži.

Kao i mnogobrojna druga poduzeća, „Enron“ se uporabljao subjektima osebujne namjene za pristup kapitalu, ali i za kreativno računovodstvo vlastitih rezultata. Naime, propasti iz poslovnih knjiga, „Enron“ je prenašao u subjekte naročite namjene. SPE-evi su bili društva s ograničenom odgovornošću, pokrenuti da privremeno financiraju ili upravljaju rizicima povezanim s određenom posjedom. O tim firmama su se oglašavale minimalne obavijesti. Do 2001. godine „Enron“ je primjenjivao na stotine subjekata posebne svrhe za prikrivanje duga. Brojni od njih bili su partnerstva neotkrivena u poreznim oazama.

Nastale su se dvojbe povodom objavljivanja transakcija s povezanim subjektima odjelite namjene (SPE) koje je samo naknadno ukomponirao u konsolidaciju te je shodno tome, trebao zauzimati prilagodbe iz prethodnih godina. Pretvorba financijskih izvještaja bila je obilježavanje kraja odnosno cijena dionica je iznenada pala i „Enron“ je otišao u bankrot.

Tako je Enron postao primjerom jedne od najgolemijih manipulacija financijskog izvještaja s pomoću veoma kompleksnih transakcija koje su prikrivale goleme propasti. On je varljivo odavao još nezarađene prihode i dobitke te prikrivao gubitke i dugove njihovim transponiranjem u povezana društva izmičući konsolidaciju.

Time je, uz „Enron“, upropašteno još sedam velikih američkih poduzeća. Utjecajni ljudi „Enrona“ terećeni su za 53 različita čina unutar optužnice napisanoj na 65 stranica. Prije „Enrona“ nije „opažen“ takav djelokrug složenih prijevara, manipulacija i namještanja financijskih izvještaja.

Revizorsko poduzeće „Arthur Andersen“, tada jedna od pet najbogatijih i najpoznatijih na svijetu (uz KPMG, PWC, Deloitte Touche Thomatsu i Ernst&Young), ispravljala je financijske izvještaje „Enrona“. Menadžeri „Enrona“ potplatili su revizore s milijunima USD.

Činjenica je i da su bitni financijski direktor (CFO) i mnogobrojni interni revizori „Enrona“ bili nekadašnji zaposlenici Arthur Andersen revizorskog poduzeća. Poslije pokretanja istrage, Arthur Andersen je eliminirala više tona relevantnih isprava i poništila 30.000 e-pošte i računalnih datoteka. To je dovelo do tužbe za kamufliranje prijevara.

Neposredno prije apsolutne propasti, menadžeri su nalazili vatrene govore sugerirajući zaposlenike da će „Enron“ uskoro biti najpoštenija tvrtka na svijetu navodeći tako djelatnike da podižu kredite i dobavljaju dionice. Tako su mnogi potratili životne uštede i ostali zaduženi.

U približno vrijeme, milijunima USD honorirani su glavni direktori za skrivanje najbitnijih informacija.

„Ali ovo nije isključivo priča o znamenkama, ovo je priča o ljudima. Jeffrey Skilling se nadao da su bogatstvo i strah jedina stvar koja potiče ljude. U skupinu je uveo PRC sistem (pregled sustava performansi) prema kojem bi djelatnici bili ocjenjivani sa ocjenom od 1 do 5. Deset posto ljudi je trebalo dobiti ocjenu 5, nezavisno o apsolutnoj izvedbi, i tih deset posto bi dobili otkaz. Izgrađivala se macho-agresivna kultura koja se rastezala od vrha prema dnu organizacijske formacije. Top menadžment je često pohađao avanturističke izlete koji su bili kobni po život. Tu se radilo o pretjeranim sportovima kao što su vožnja motocikala po pustinji koja bi često završila sa polupanim motociklima. Na taj način su se osjećali dobro kao muškarci. Djelatnici su bili vježbani da gaze sve ispred sebe kako bi rasli. Nikakve etičke dragocjenosti tu nisu igrale ulogu, temeljni instinkt je bila lakomost. Promatrajući unatrag, tvrtka je pretrpjela divovske financijske gubitke kao efekt bahatosti, lakomosti i gluposti top menadžmenta. Enronov moto je bio „Ask why“, ali se nitko doduše nije usudio pitati „zašto“. Propast korporacije se mogao izbjeći, samo da je netko imao hrabrosti pretraživati dublje.“

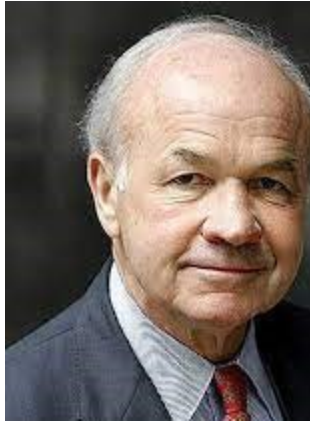
Revizorska firma „Arthur Andersen“ imenovana je krivom u Okružnom sudu SAD-a zbog neadekvatnog revizorskog rada i zbog protuzakonitog uništavanja dokumenata te joj je likvidirana licenca, što je dovelo do gubitka kupaca i utruća poslovanja.

Ova afera započinjala je donošenje posebnog zakona protiv dezinformacija i lukavosti 30. srpnja 2002. godine imenovanog Sarbanes-Oxley Act (SOX). Osim toga, afera je probudila i ideje promjena u korporativnom upravljanju, pri čemu je najodgovorniji prijedlog bio da poduzeća moraju imati glavninu nezavisnih upravitelja..

Ovaj skandal inicirao je donošenje posebnog zakona protiv prijevara 30. srpnja 2002.

godine nazvanog Sarbanes-Oxley Act (SOX). Osim toga, skandal je potaknuo i prijedloge promjena u korporativnom upravljanju, pri čemu je najvažniji prijedlog bio da tvrtke moraju imati većinu nezavisnih direktora.³

³ Belak, V. (2008) Kreativno računovodstvo i njegov utjecaj na financijske izvještaje. Računovodstvo, revizija i financije, XVIII, (8) str. 14.



Slika 3. Kenneth Lay izvršni direktor i predsjednik tvrtke „Enron“

Izvor: <https://www.chicagotribune.com/news/sns-ap-obit-lay-story.html>



Slika 4. Logotip kompanije „Enron“

Izvor: <https://images.app.goo.gl/uX4zcQ8Ab2Vdw1mr9>

4.2. „Parmalat SPA“ : analiza slučaja II.

„Parmalat SPA“ talijanska je višenarodna korporacija za proizvodnje mlijeka, mliječnih proizvoda i hrane. Utemeljena je od strane povjerljivog investitora, Calisto Tanzi-a, 1961. godine, kao malo postrojenje za pasteriziranje mlijeka u Parmi. Od početka vlasnik je imao ambicioznu namjenu prerađivati „Parmalat“ u internacionalno poduzeće. Protjecanjem vremena privukao je političare dajući darežljiv doprinos u fondove političkih stranaka, često plaćenim faktorima poduzeća. Političari bi mu zauzvrat potpomagali u prilagođavanju zakona koji bi konvenirali njegovim poslovima i upoznivali ga sa ljudima na odlučujućim pozicijama egzistencijalnim za širenje poslovanja. Da bi uvećao vidljivost svoje robne oznake, „Parmalat“ je sufinancirao sportske događaje, kao što su utrke Formule 1 i prvenstva skijanja. Poput svih javnih tvrtka, „Parmalat“ je bio pod prisilom ostvarivati dobre efekte za dioničare, što ga je potaklo na još kreativnije računovodstvo od normalnog. Prije novčanog kraha 2002. godine „Parmalar SPA“ bila je osma po dimenziji talijanska, multinacionalna tvrtka sa 36.000 zaposlenih i jedan od deset najbogatijih svjetskih prehrambenih konglomerata. „Parmalat“ je 12 godina formulirao dobit i stalni rast prihoda. Revizijom je poslije utvrđeno da se ustvari radilo o deficitima, koje je sakrivao dobro smišljenim računovodstvenim rukovanjima i korupcijom brojnih unutarnjih i vanjskih sudionika. U optužnici se citira da je poduzeće „Paramalt Finanziaria“, odnosno njen dio u SAD-u, izvela niz dezinformacija uporabom sljedećih računovodstvene makinacije izvršene „potezom pera“ :

- varanja ulagača,
- trgovanje vrijednosnicama,
- služenje nedopuštenim alatima specifičnim za monetarno poslovanje,⁴
- stvaranje fiktivnih prihoda,
- odavan je lažni prihod putem nerealnih bilanciranja,
- računovodstvene prijevare,
- neistinitim knjiženjima stvorena je precijenjena aktiva,
- neiskreno je iskazivan saldo novca od milijarde EUR-a na računima „Bank of America“ koja uopće nije egzistirala makinacije s uglednim bankama na Wall Streetu,

⁴ dugoročne obveze su transferirane na kapital da se pokažu manji odnosi dugova i kapitala

- prikrivana je visoka svota dugovanja u bilanci što je rezultiralo propasti.“

Odlučni trenutak dogodio se u studenom 2003. godine kada je revizorska firma Deloitte & Touche odbila potpisati polugodišnje financijske dopise „Parmalata“. Deloitte tada priopćava kako ne mogu osvjedočiti dobit od 135 milijuna eura na temelju ugovora koji je tvrtka „Parmalat“ navodno sačinila o izvedenicama iz „hedge“ fonda svoje poslovнице „Epicurum“ na Kajmanskim Otocima. Nadalje je krajem iste godine „Parmalat“ izostavio plaćanje euro obveznice od 150 milijuna eura, iako je formulirao u svojoj bilanci 4 milijarde eura gotovine i kratkotrajne imovine. Tada su konstatairali da ne mogu platiti obveznice jer klijent nije podmirio svoje izračune. Poslije se ispostavlja kako je navodni klijent ustvari u vlasništvu iste tvrtke. Vrijednost dionica koje je već počela padati, u tom periodu pada dodatnih 40%. U sljedećim danima se konačno otvoreno objavljuje da su dokumenti koji obavještavaju milijarde na računima „Bank of America“ falsificirani i da novac ne postoji. Upravitelji „Parmalata“ potom likvidiraju dokumente i dokaze, što je često prizor kada se otkrije lažiranje financijskih izvještaja. Navodno je minimalno 300 djelatnika tada bili svjesno sheme knjiženja dvostrukih neistinitih računa. U rješavanje ovog financijskog spektakla morala je intervenirati svojevremena vlada premijera Silvija Berlusconija. Talijanska je vlada donesla „Zakon o izvanrednoj upravi“ kojim se omogućilo poduzećima koje se nađu u neočekivanim problemima da im se dodijeli izvanredni direktor (krizni menadžer) koji može doprinositi odluke o restrukturiranju i sistematizaciji imovine. Poduzeća koja tako uđu u postupak restrukturiranja konzervirane su od vjerovnika na dvije godine. Zakon o iznimnoj upravi davao je i mogućnost isplate jamca, kako bi se očuvalo matično poslovanje. PWC je definitivno otkrio 15 milijardi eura duga skrivenih izuzev bilance. Istražitelji su detektirali nekoliko offshore-računa obitelji Tanzi u bankama na Karipskim otocima, u Panami i Delawareu. Cjelovito je optuženo 62 djelatnika tvrtke, među kojima su sin i kćer Calista Tanzija kojima je određena zatvorska kazna. U problemima su bile i revizorske firme koje su okrivljene da su znale za goleme dugove i to su kamuflirale radi vlastite koristi. Deloitte & Touche je postigla pogodbu da „Parmalatu“ financira 149 milijuna dolara odštete za ispomoć krivotvorenja stvarnog stanja financija. Također je stečajni direktor podnio tužbu protiv 45 banaka, konstatairajući kako su te banke pomogle „Parmalatu“ prikriti gubitke investitora. Niti jedna banka nije očitovala nikakve zlouporabe te su pretežno optužbe odbačene. Iznimni upravitelj pritom je pokrenuo dvogodišnje restrukturiranje firme. U slučaju neuspjelog restrukturiranja, povodila bi likvidacija. Prepravljanje je u konačnici efikasno zbog oporavka proizvodnog i trgovačkog dijela poslovanja. 2011. godine „Parmalat“ zauzima francuska

tvrtka Lactalis, koja je danas posjednik i zagrebačkog Dukata. „Parmalat“ danas radi na tržištima 24 države, s godišnjim dohotkom većim od šest milijarda eura i više od 27 tisuća djelatnika.⁵



Slika 5. Calisto Tanzi bivši vlasnik kompanije „Parmalat“

Izvor: <https://images.app.goo.gl/Zk4xdkw1JKWpT9ya7>

4.3. „Agrokor“ : hrvatski „Enron“ ili „Parmalat“ - analiza slučaja III.

Afera oko Agrokor je najbliži aferi u vezi s talijanskom tvrtkom Parmalat zbog približne djelatnosti i utjecaja na nacionalno gospodarstvo. Naime, tvrtka Parmalat je za Italiju bila od strateškog karaktera kao što je i Agrokor za Hrvatsku.“ Glavni stvarni problem za Agrokor je bio snažna konkurencija u aktivnosti maloprodaje. U zalaganju da poveća svoju poslovnu jačinu i osvoji nova tržišta, Agrokor je investirao golemi novac u osvajanju drugih tvrtki. Također, ovdje je pitanje korporativnog upravljanja bilo također u prevlasti jednog čovjeka. Analiza praktičnih prilika pokazuje da je u tom akcidentu dokazano da je takvo administriranje učinkovito do trenutka kada tijekom upravljanja postane tako kompleksan da se njim više ne može razumno i efikasno manipulirati. U teoriji se to imenuje „problem ograničene racionalnosti“. Prevlast jednog čovjeka prouzročila je probleme i u predmetima Crazy Eddie, Parmalat, Enron, Tyko, WorldCom, Satyam, Vivendi Universal, Toshiba, Olympus, One-tel. Pitanja u Agrokoru su startali u trenutku kada je početkom 2017. godine debitirala nelikvidnost i kada Agrokor više nije mogao zadovoljavati svoje obveze. Najkrupniji problem u vezi s poslovanjem je bio u relaciji dugova i EBITDA. Hrvatska Vlada

⁵ Društvena odgovornost poduzeća, (Objavljeno: 27.11.2013.), Bilo jednom u Americi: priča o Enronu.

donijela je Zakon o gestu izvanredne uprave u trgovačkim kompanijama od sistemskog značaja za RH „Lex Agrokor“.

Lex Agrokor se u ponekim odredbama odudara od talijanskog zakona, ali u osnovici ima isti cilj i vrlo je približan tom zakonu. Stečajna zaštita nad firmom po odluci suda nije ništa novo. Ona egzistira u američkom zakonu i često se obilježava kao “stečajna zaštita po članku 11. Zakona”. Ta zapovijed omogućava firmama koje dođu u teškoće da po odluci suda budu konzervirane od vjerovnika na ustanovljeni rok kako bi dobili priliku da se ojačaju. Budući da većina europskih zakona nema propise kakve imaju Sjedinjene Američke države, moraju donositi naročite zakone ili uredbe. Izvanredni delegat je u listopadu 2017. godine izvijestio o brojnim računovodstvenim abnormalnostima prema nalazu istraživačke revizije. Reduciranje ukupnog kapitala Agrokor grupe u razdoblju od 31. prosinca 2014. do 31. prosinca 2016. godine priopćavalo je 21,7 milijardi kuna. Deficit u 2016. godini iznosio je 11 milijardi kuna te je gubitak u 2015. godini nakon svih adaptiranja iznosio 3,6 milijarde kuna, u usporedbi s 1,2 milijarde kuna dobiti koju je prethodna Uprava bila iskazala u 2015. godini. Kod izrade i revizije financijskih izvještaja Agrokor grupe za 2016. godinu određene su sljedeće ključne računovodstvene nedozvoljenosti:

- neprezentirano je 3,9 milijardi kuna obaveza,
- nedočarano je 2,2 milijarde kuna operativnih i financijskih izdataka u razdoblju od 2010. do 2015. godine,
- pogrešno je prikazana 2,1 milijarda kuna novca i novčanih ekvivalenata,
- netočno korištenje tzv. metode dioništva u Agrokoru d.d. u periodu od 2006. do 2011. godine je ishodilo ispravkom vrijednosti udjela u iznosu od 3,5 milijardi kuna, odnosno precijenjenim prihodima u prijašnjim razdobljima. Glavni čimbenici koji su djelovali na tako značajnu promjenu u konsolidiranom kapitalu, kada se u njega integrira i gubitak iz 2016. godine, manji je na kraju 2016. godine u omjeru na stanje koje je prije bilo prikazano u 2015. godini za 22 milijarde kuna:
- neprikazivanje djelatnih i financijskih troškova u izračunu dobiti i gubitka,
- neadekvatna klasifikacija kredita kao kapitala,
- neumjesna klasifikacija zahtijevanja od zajmova kao novac i novčani ekvivalenti,
- nenapravljena konsolidacija AdriaticaNet,

- vrijednosna harmonizacija: nematerijalnih i materijalnih imetaka i zaliha, te
- ostali utjecaji na kapital u 2015. i 2016. godini kao ishod reklasifikacije

operativnog najma u novčani najam te jačanja troškova i pada prihoda u 2016. godini.

Što se računovodstvenih abnormalnosti tiče, transakcije popravljavanja rezultata izvedene su putem:

- tajenja raznih operativnih i finansijskih izdataka,
- neiskazivanja ili krivog razvrstavanja obveza po kreditima,
- krivog razvrstavanja danih uzajmica kao novca i novčanih ekvivalenata.

U kombinaciji revizije finansijskih izvještaja za 2016. godinu određeno je da su, zajedno s odsustvom konsolidacije društva AdriaticaNet, gore navedene netočnosti rezultirale obvezama većim u iznosu 3,9 milijardi kuna, operativnim i finansijskim izdancima većim za 2,3 milijarde kuna, manjim iznosom novca za 2,1 milijardu kuna te neiskazivim danim kreditima i potraživanja u iznosu od 2 milijarde kuna. Što se popravljavanja rezultata, kroz neiskazivanje operativnih i finansijskih izdataka u finansijskim izvješćima proteklih godina, tiče prikazivano je da u razdoblju od 2010. do 2015. godine nije demonstrirano ukupno 2,265 milijardi kuna takvih troškova. Objašnjeno je da je vlasnik Ivica Todorčić bio sklopio s Agrokorom d.d. kompromis prema kojem se reguliraju troškovi povezani s inicijalnom javnom licitacijom (IPO) društva i/ili dijela društva Agrokor, a koji se prema tom dogovoru odnose na troškove raznih konzultanta i ostale troškove povezane s navedenom prijenosom. Navedenim sporazumom je pogođeno da će Ivica Todorčić nadoknaditi navedene troškove u prilici da se IPO dogodi, a u suprotnom će troškove snositi Agrokor. Dogovorom o raskidu Sporazuma o odnosu mogućih negativnih efekata IPO Agrokora d.d., čiji je period realizacije bio 30. prosinca 2018. godine, od 14. prosinca 2016. godine između Ivice Todorčića i Agrokora d.d., navodi se da osnovom analize svih dostupnih podataka i činjenica da do realizacije određenog projekta „nije i niti će doći“ stranke Sporazum prekidaju s danom 14. prosinca 2016. godine. Ovaj Sporazum o raskidu izričito potvrđuje da su se Agrokor d.d. i Ivica Todorčić 14. prosinca 2016. godine usuglasili da do IPO Agrokora „nije i niti će doći“ te su svi izdaci navodno asocirani s ovim projektom, a koji nisu bili prikazivani niti knjiženi od 2010. do 2015. godine, postali trošak 2016. godine. U sklopu provjere utvrđeno je da se samo dio tih izdataka odnosi na IPO.

Što se neiskazivanja ili krivog razvrstavanja obveza tiče, utvrđeno je da su cjelokupni neiskazani krediti iznosili 2,9 milijardi kuna te pogrešno klasificirane obveze (po kreditu Adrisa) jednu milijardu kuna, što rezultira neiskazivim i/ili krivo klasificiranim obavezama po kreditima u iznosu od 3,9 milijardi kuna. Netočno klasificiranje danih pozajmica i depozita kao novca ili novčanih ekvivalenata rezultiralo je time da je kao novac prikazano 2,6 milijardi kuna umjesto 573 milijuna kuna, odnosno 2,1 milijarda kuna više. Provedena su i sljedeća vrijednosna usklađenja:

- na nematerijalnoj imovini u iznosu od 1,5 milijardu kuna u 2015. Godini (vezano uz Konzum Sarajevo) i 2,1 milijarda kuna u 2016. godini (pretežno Mercator brand),
- na zalihama u iznosu od 2,8 milijarde kuna u 2015. i 2,1 milijarde kuna u 2016. godini,
- na zajmovima i potraživanjima u iznosu od 0,4 milijarde kuna u 2015. i 1,9 milijardu kuna u 2016. godini,
- na konferenciji za medije rečeno je i da u ovom trenutku gubitak iznad vrijednosti kapitala iznosi 14 milijardi kuna te ako su izvještaji pripremljeni po načelu neograničenosti poslovanja, jedini način da Agrokor grupa nastavi poslovati je kroz sklapanje nagodbe.“¹⁵ Ubrzo nakon istrage uhićeno je 12 osoba koje su bile na rukovodećim funkcijama Agrokora i dvoje revizora iz tvrtke Baker Tilly, koji su pušteni da se brane sa slobode. Vlasnik i bivši predsjednik tvrtke do studenog 2018. godine se nalazio u inozemstvu, braneći svoje stavove putem medija i vlastitog bloga te aktivirajući razne protutužbe. U studenom 2018. godine donesena je odluka o njegovom izručenju RH te se trenutno nalazi u istražnom zatvoru. Na ročištu na Županijskom sudu u Zagrebu odlučeno je da ostaje u pritvoru. „Todorčić bi se, naime, mogao braniti sa slobode ako plati oko 7,5 milijuna kuna jamčevine, s time da ta jamčevina mora biti plaćena u novcu, a ne u nekretninama, kako je to bio običaj u nekim drugim slučajevima.“ Istraga za aferu Agrokor treba biti okončana do travnja 2019. nakon čega tužiteljstvo treba odlučiti hoće li protiv Todorčića i ostalih podignuti optužnicu. „Nakon što riješi prijepore oko svojega pritvorskog statusa, Todorčića očekuje i ispitivanje na tužiteljstvu. Kada će to biti, za sada nije poznato, jer on svoj iskaz može dati sve do okončanja istrage. A rok za okončanje istrage je travanj iduće godine, nakon čega bi tužiteljstvo trebalo odlučiti hoće li protiv Todorčića i ostalih podignuti optužnicu. Što se tiče istrage, prema dostupnim informacijama u tijeku je izrada kompliciranog financijskog vještačenja koje je povjereno stranoj tvrtki, a još se treba ispitati i svjedok iz Švicarske Hans Christian Jacobsen, do kojeg se za sada ne može doći.

Inače, osim Todorica, u aferi Agrokor osumnjičeno je još 14 osoba, među kojima su i njegovi sinovi Ivan i Ante te zet Hrvoje Balent. Osim njih četvorice, pod istragom su još Tomislav Lučić, Ljerka Puljić, Damir Kuštrak, Piruška Canjuga, Ivan Crnjac, Mislav Galić, Alojzije Pandžić, Olivio Discordia, Sanja Hrstić, Marijan Alagušić i Ivica Sertić. Sumnjiči ih se za niz zloporaba kojima je Agrokor oštećen za oko 1,1 milijardu kuna, a među krimenima koji im se stavljaju na teret su i namještanje financijskih izvješća Agrokora, davanje protuzakonitih zajmova, izvlačenje novca... Sve te kritike u proteklih godinu dana Ivica Todorić negirao je člancima na svojem blogu uporno navodeći da je žrtva političkog izгона.“ Ivica Todorić je 20.11.2018. godine, nakon namirene jamčevine od 7,5 milijuna kuna, pušten na slobodu uz sudske mjere opreza i uz priopćenje: "Izaći ću na izbore i osvojiti vlast. Pokrenut ću Hrvatsku na pravi način." ⁶



Slika 6. Logo Agrokora

Izvor: <https://images.app.goo.gl/GyudKoY55qiUxPFL9>

⁶ Belak, V. (2017). Lažiranje financijskih izvještaja, prijevare i računovodstvena forenzika, Zagreb, Belak Excellens d.o.o., str. 649.



Slika 7. Ivo Todorović bivši predsjednik Uprave koncerna Agrokor

Izvor: <https://images.app.goo.gl/rDfAqAc29doZzvpC6>

5. MORALNO DJELOVANJE I VAŽNOST MORALNOG DJELOVANJA U POSLOVNOM SVIJETU UTEMELJENOM NA PRINCIPU ODGOVORNOSTI

Etimološki, shvaćanje odgovornosti u hrvatskom jeziku je izvedenica glagolske imenice razuvjeravanje koja stiže od glagola odgovarati. Čovjek pristaje pred samim sobom pred vlastitom etičnošću. Sloboda, kao hipoteza moralnog utjecaja, pruža čovjeku mogućnost izbora između dobra i zla. Najprikladniji primjer slobode izbora, a time i njezine realizacije, smatramo u kršćanskom svijetonazoru. Prema kršćanskom svijetonazoru sloboda izbora je percipirana kao iskušenje koji je čovjeku dar također kao breme. S jedne strane, čovjek je po prirodi slobodan, a, s druge strane, taman ga sloboda nosi ka križanju putova od kojih je samo jedna pravi, a njega vrijedi znati izabrati. Ljudi se uzajamno razlikuju te ne bivaju dva ista čovjeka. Usprkos tome, biva za sve samo jedan cilj: bit mjerodavan čovjek. Promatrano u perspektivi različitosti pristupa, etika, kada pokušava utvrditi čovjeka, ne daje finalan izjašnjenje na pitanje o „pravome putu“, već potiče svojevrzni, metodički sistematiziran recept po kojemu čovjek može utjecati na mogućnost da se njegovo djelovanje vrednuje i procjenjuje kao moralo, pravilno i odgovorno.

5.1. Tipologija odgovornosti obzirom na kontekst odgovornog djelovanja

Prema teoriji odgovornosti diferenciramo iduće načine ili tipove odgovornosti:

- moralna odgovornost
- zakonska ili legalna odgovornost
- prirodna odgovornost
- dogovorena ili intuitivna odgovornost
- slobodno izabrana odgovornost

Čovjek moralnu odgovornost snosi tako što je utjecajan za vlastita djela ako je spreman neovisno prosuđivati i zaključivati.

Zakonska ili legalna odgovornost – izvršilac mora jamčiti za svoj čin jer se zauzima za njegove efekte. Stoga, odgovornost u toj prilici ne dobiva moralni, nego pravni smisao.

Prirodna odgovornost odgovornosti roditelja koja se još imenuje tzv. praodgovornošću ili prauzorom odgovornosti. Za roditeljsku odgovornost reknemo da je prirodna jer se ne može poništiti ni odustati. Slučaj ove odgovornosti je dijete. Roditeljska odgovornost upetljava:

- autoritet
- zaštitu (djeteta)
- ljubav

Dogovorena ili intuitivna odgovornost – odgovornost koja se temelji na ugovoru ili sporazumu, a osebujna je za javne državne službe i poslovanje generalno.

Slobodno odabrana odgovornost – odgovornost koja proizlazi iz htijenja za moći koja stvara odgovornost. Najprikladniji primjer za ovaj model odgovornosti jest državnik. Stoga ovu odgovornost još imenujemo i odgovornošću političara. Državnik je zadužen voditi brigu o vlastitom kolektivu jer bez tog kolektiva ne bi egzistirao.

Posrijedi roditeljske, državničke i političke odgovornosti bivaju i pokoje dodirne točke:

odgovornost čovjeka za čovjeka – objekt odgovornosti je čovjek

preživljavanje čovječanstva, što uključuje dvije osnovne zadaće: a) da ljudi žive i da b) žive dobro

ljubav roditelja prema djeci, a solidarnost državnika prema kolektivu.

5.2. Odgovornost i poslovanje obzirom na Jonasovu kritiku tehničke civilizacije

Ovaj dio rada prikazati ću kroz prizmu filozofijske kritike tehničke civilizacije novovjekovnog mislioca Hansa Jonasa, koji je o tome puno pisao u knjizi „Princip: odgovornost“.

Znanstvena i tehnička ostvarenja stavila su svijet u djelokrug ljudske dostupnosti pa se tako čovjek našao u funkciji Boga. Ponekada je čovjek davao račune, tj. moralno odgovarao pred višim autoritetom, a u moderno vrijeme, glumeći autora vlastitog života i svijeta, zauzima na sebe odgovornost, a ne samo za sebe, već za drugoga, i općenito, za svijet u cjelini. Za održavanje svijeta nije zadovoljavajuća odgovornost isključivo jednog čovjeka, već svih ljudi, a ta se skupna odgovornost imenuje suodgovornošću.

Biti suodgovoran simbolizira biti svjestan činjenice da je čovjekova moć toliko golema, da jednim pritiskom na dugme može oboriti cijeli svijet. Međutim, sve se češće sastajemo s golom istinom da se teorija i praksa u ovom slučaju ne poklapaju. Trka u naoružanju, teroristički napadi, znanstveno tehnološki pokusi i sl. idu u dodatak podatku da je čovjekovu intenzitet nemoguće provjeravat. Ljudi postaju sve više svjesni neizvjesnosti svojeg preživljavanja. No, treba primijetiti i ono ne manje važno – da je čovjekova neodgovornost prema prirodi dokaz da se gazi osnovno pravilo: prirodu pobjeđujemo, ako joj se podliježemo.⁷

⁷ Vidanec, Dafne. Uvod u etiku poslovanja : priručnik. Zaprešić : Visoka škola za poslovanje i upravljanje, s pravom javnosti "Baltazar Adam Krčelić", 2011.

5.3. Odgovornost u poslovanju i upravljanju

Neodgovornost u poslovanju može se manifestirati na gomilu drugačijih načina. No, isprva trebamo primijetiti tko je sve nosilac odgovornosti u poslovanju i upravljanju. U poslovanju bivaju tzv. unutarnje i izvanjske formacije. Unutarnje formacije čine svi djelatnici opredijeljenog društva. Izvanjske formacije čine kooperanti i komitenti dodiruju društva. Utjecanje obiju formacija počiva na određenim zakonskim djelima. Ako ekonomska politika unutar društva slijedi zakonske akte koje određuje državno gospodarstveno – ekonomski sustav i ako su poslovanje i upravljanje susljedni tom sustavu – govorimo o poslovanju koje počiva na zakonskoj ili legalnoj odgovornosti. Racionalizirano, odgovornost upravitelja – menadžera jest višestruka: legalna, moralna, dogovorena, ali ne uvijek i slobodna jer bivaju službe koje čovjek ne bira po svojoj volji, već mu budu oktroirane, bilo po ustanovljenim zaslugama ili po nekom drugom odabiru.

6. ZAKLJUČAK

U radu sam se bavio bankrotom talijanske kompanije „Parmalat“. Smatram da je u suvremenom, poslovnom svijetu upoznavanje rada i bankrota „Parmalata“ od neizostavne važnosti za razumijevanje upravljanja u poduzetničkom sektoru. Štoviše, moja je teza, koja je impčicite elaborirana u radu da bi „Parmalat“, zajedno s „Agrokorom“ trebao biti predmet izučavanja ekonomista – u znanosti, akademskim krugovima, kao i u poslovnoj praksi“

Bitan segment tržišta u kojima djeluje lokalna podružnica su:

- UHT mlijeko
- Pasterizirano mlijeko
- UHT krema
- Jogurt
- Voćni napitci
- Sir
- Desert

U Italiji su glavni brendovi: Parmalat, Zymil, Centrale del Latte di Roma, Santàl, Berna, Chef, Sole, Puro Blu i Carnini.

Podružnica upravlja s 9 proizvodnih pogona. Cjelokupno tržište mliječnih proizvoda otkriva smanjenje potrošnje u paraleli s prethodnom godinom, zbog negativnog trenda koji djeluje na sve segmente sektora, posebice u kategorije mlijeka i vrhnja. Kategorija mlijeka evidentirala je negativne performanse volumenski u glavnim segmentima pasteriziranog i UHT mlijeka, ali Parmalat je, usprkos izazovnim tržišnim uvjetima, zadržao glavnu ulogu u oba segmenta, zahvaljujući doprinosu marke Zymil. Količine su u odnosu na isto razdoblje prošle godine pale u kategoriji UHT krema, ali smanjenje je bilo manje značajno na vrijednosnoj osnovi, pomoću porasta cijena za cijelu kategoriju. Premda su tržišne okolnosti i dalje bile teške u tom periodu, Parmalat je mogao dodatno upotpuniti svoj tržišni udio, potvrđujući svoju poziciju lidera u kategoriji. Ujedno je dragocjeno navesti uspjeh proizvoda "Lagana" i "Mala veličina", koji nastavljaju rasti hitrim tempom. Potrošnja se smanjila u kategoriji jogurta u paraleli s prethodnom godinom, zbog negativnog trenda za konvencionalni jogurt, dok su grčke vrste bez jogurta i bez laktoze imale stalan rast. Lokalna podružnica obavijestila je o blagom smanjenju tržišnih udjela, usprkos pozitivnim rezultatima marke Zymil, koja je

ujedno dobro poslovala u ovoj kategoriji. Na teritoriju Voćnih napitaka trend je bio pozitivan, uz omašan porast volumena tržišta, dijelom i zbog optimalne sezonalnosti koja inspirira konzumaciju osvježavajućih pića. U tom okruženju, Parmalat je pričuvala svoj tržišni položaj neizmijenjenom.

7. IZJAVA

Izjava o autorstvu završnog rada i akademskoj čestitosti

Ime i prezime studenta: Josip Živković

Matični broj studenta: 1-141/17 PEF

Naslov rada: „PARMALAT“ KAO PRIMJER POSLOVNE AFERE U KONTEKSTU ETIČKOG VREDNOVANJA I PROMIŠLJANJA

Pod punom odgovornošću potvrđujem da je ovo moj autorski rad čiji niti jedan dio nije nastao kopiranjem ili plagiranjem tuđeg sadržaja. Prilikom izrade rada koristila sam tuđe materijale navedene u popisu literature, ali nisam kopirala niti jedan njihov dio, osim citata za koje sam navela autora i izvor te ih jasno označila znakovima navodnika. U slučaju da se u bilo kojem trenutku dokaže suprotno, spremna sam snositi sve posljedice uključivo i poništenje javne isprave stečene dijelom i na temelju ovoga rada.

Potvrđujem da je elektronička verzija rada identična onoj tiskanoj te da je to verzija rada koju je odobrio mentor.

Datum

Potpis studenta

8. LITERATURA

1. Belak, V. (2008) Kreativno računovodstvo i njegov utjecaj na financijske izvještaje. Računovodstvo, revizija i financije
2. Belak, V. (2017). Lažiranje financijskih izvještaja, prijevare i računovodstvena forenzika, Zagreb, Belak Excellens d.o.o. Bebek, B. & Kolumbić, A. (2005). Poslovna etika. Zagreb: Sinergija nakladništvo.
3. Bebek, B. & Kolumbić, A. (2005). Poslovna etika. Zagreb: Sinergija nakladništvo.
4. Društvena odgovornost poduzeća, (Objavljeno: 27.11.2013.), Bilo jednom u Americi: priča o Enronu
5. Jurina, Milan. O upravljanju ljudskim resursima. 2.neizmjenjeno izd. Zaprešić : Visoka škola za poslovanje i upravljanje, s pravom javnosti "Baltazar Adam Krčelić", 2011.
6. Krkač, K. (2007). Poslovna etika i korporacijska društvena odgovornost. Zagreb.
7. Vidanec, Dafne. Uvod u etiku poslovanja : priručnik. Zaprešić : Visoka škola za poslovanje i upravljanje, s pravom javnosti "Baltazar Adam Krčelić", 2011.

9. Popis slika

Slika 1. Logotip kompanije „Parmalata“	3
Slika 2. Zemlje u kojima djeluje „Parmalat“ u svijetu	6
Slika 3. Kenneth Lay izvršni direktor i predsjednik tvrtke „Enron“	18
Slika 4. Logotip kompanije „Enron“	18
Slika 5. Calisto Tanzi bivši vlasnik kompanije „Parmalat“	21
Slika 6. Logo Agrokor	25
Slika 7. Ivica Todorčić bivši predsjednik Uprave koncerna Agrokor	26

10. Životopis



Uredi

Josip Živković

hrvatski

Osobni podaci

Osobni podaci

Datum rođenja: 12/08/1998

Spol: Muško

Državljanstvo: hrvatsko

Podaci za kontakt

 j.zivkovic1208@gmail.com

 +385 0976815386

Kućna Adresa

 Bolnička cesta 70

1090 Zagreb, Hrvatska

Obrazovanje i osposobljavanje

Studij

Veleučilište Baltazar Zaprešić

01/10/2017 – Trenutačno | Ul. Vladimira Novaka 23, , 10290, Zaprešić, Hrvatska

Administracija

Ministarstvo unutarnjih poslova

26/09/2020 – Trenutačno | Zagreb, Hrvatska

Odgovornost koju sam imao bila je vezana za administracijske poslove što je uključivalo slaganje papira, rad

 Dodaj radno iskustvo

Jezične vještine

Materinski jezik/jezici

Hrvatski

Materinski jezik

Drugi jezici

engleski

Slušanje

A2 - Temeljni korisnik

Čitanje

A2 - Temeljni korisnik

Govorna interakcija

A2 - Temeljni korisnik

Govorna produkcija

A2 - Temeljni korisnik

Pisanje

A2 - Temeljni korisnik

Internet

MS Office (Word Excel PowerPoint)

Rad na raunalu

Microsoft Word

Window

Microsoft PowerPoint

Komunikacijski programi (Skype Zoom TeamViewer)

Informacije i komunikacija (pretraivanje interneta)

Drutvene mreje (razliite platforme)

Priprema i oblikovanje prezentacija (MS PowerPoint)

S lakocom prihvacam i rjesavam nove izazov

Prilagodljivost

Timski rad

Snosobna raditi u timu

Pristupacna

Drutvene mreje